

METGESSES, METZINERES I DONES REMEIERES A LA LLEIDA DEL SEGLE XIV.

Manuel CAMPS i CLEMENTE

Manuel CAMPS i SURROCA

En el decurs de les nostres investigacions sobre distints aspectes de la medicina a la Lleida medieval, hem trobat moltes referències relatives al protagonisme de la dona en la pràctica de la medicina o la cirurgia, conegudes com metgesses, cirurgianes, llevadores o simplement "dones que s'entremetien de metgies". També hi havia les que amb els seus coneixements practicaven les males arts, com les metzineres, nigromants, fetilleres etc.

L'any 1239, Jaume I dictaminà a València que per a exercir la medicina era necessari fer prèviament un examen. Després, a les Corts de Montsó celebrades de 1285 a 1291, es reafirmà aquesta obligatorietat.

L'1 de setembre de l'any 1300 Jaume II signà a Saragossa el privilegi, prou conegut, de concedir la creació de l'Estudi General de Lleida, ciutat que escollí per trobar-se situada al centre dels seus estats i per l'afecte que sempre li manifestà.

A les Corts de Montsó de 1359 s'establí que per a obtenir el títol de metge s'havia d'assistir tres anys a l'Estudi General.

Malgrat aquestes disposicions, s'autoritzava moltes vegades, per concessió reial, la pràctica i exercici de la medicina sense haver estat sotmès a aquestes normes, la qual cosa equivalia a afavorir i legalitzar l'intrusisme.

També s'autoritzava d'exercir la medicina a jueus i sarraïns, malgrat no ser-los-hi permès assistir a l'Estudi.

Hem centrat aquest treball al segle XIV, sense pretendre fer un estudi exhaustiu del tema, escollint solament d'entre aquelles moltes dones que d'una o altra manera actuaren com a "remeieres", alguns exemples de cada una de les diferents facetes que dintre d'aquest col·lectiu es pot considerar.

METGESSES

Na Bellayne i na Pla, metgesses jueves.

El 5 de març de 1387, Joan I feu confirmar la llicència per exercir la medicina a na Bellayne, vídua de Samuel Gallipapa y a na Pla, esposa de Jaffudani Gallipapa, jueves de Lleida, ja autoritzades abans pel rei Pere a l'any 1380. Les dues dones ja venien exercint de molt abans la pràctica mèdica, en la qual eren "expertes i erudites". (1)

Alicsen.

El 31 de juny de 1389, en el decurs d'un procés pel robatori d'una mula, declarà una dona, "Aleigsen", que "s'entremetie de metgies". En el seu testimoni va fer constar que era vídua de Sanxo de Tena, de la ciutat de Terol. Vivia a Artesa de Lleida, era serventa i "amiga" de G. Vernet. Declarà que:

"Estan en lo loch de Torres, vench-li missatge de part de Johani, juponer, qui és malalt, que l'vingués a curar i G. de Bernet dix a ella testis que ell li comprarie una mula, la qual mula és d'en Francesch de Bernet i que se.n vingue cavalcant". (2)

Un testimoni, que l'havia acompanyat fins a Lleida, digué en ser preguntat sobre l'ofici d'aquella dona: "Que serventa ere del dit G. de Bernet, qui la té per amiga i com la dita fembra se entramete de metgia, era venguda ací per curar a Johani, juponer, qui és malalt". (3)

Anglesa, "na Borredana".

El 21 d'octubre 1389, es processà a n'Anglesa, vídua de Francesc Borredà, causídic de la ciutat de Barcelona.

Na Borredana, "quis fa metgesa", va ser insultada per Jacme Tricou, àlies Jaquet, "ministrer del Senyor Rei", quan es trobava a l'hostal d'en Cabeç del carrer Major de Lleida, rebent lliçons d'una metgessa de Barcelona, arribada allí per aquest motiu.(4)

Com a conseqüència d'aquells insults, el referit Jaquet va ser apunyalat per R. de Florejachs, nebot de na Anglesa.

Com a resultat de l'enrenou que s'originà, na Borredana fou denunciada de ser l'instigadora de la baralla i com a tal, empresonada.

Estant a la presó, fou acusada de fer conjurs al diable per aconseguir fugir de la presó junt amb altres empresonats. El conjur que havia d'emprar fou descrit així per la mateixa acusada:

"E la dita na Borredana dix-los la manera ques segueix, ço és, que aguessen un moricech per cada persona d.éls i que aguessen qui ho com que aportàs los dits moricechs davant lo Crucifixi de Nostre Senyor i aquell que tendrie los moricechs en la mà, que giràs la esquena al crucifixi i digués aquell: " A despit de Tu, que es pujat en la creu per rehomebre l.umanal linatge" hic exirien i que donàs l adonchs gran colp del moricech en terra i que de quada moricech fes axí, dients les dites paraules i après que fosen morts los dits moricechs per la dita forma, que soterràs aquells dejós terra i a cap de .IX. jorns aquells serien gastats, que prenguessen los ossos de les spatles de aquells i que.n fessen pòlvora dels dits osos i que.ls beguesen ab ous i que com los aurien beguts trencar sien les cadenes. E que en la nit devie venir lo diable i trenquarie les portes de la presó i que devie venir a els lo diable i deriell.s: "Què voleu vosaltres?" I que els li diguesen que hic volien exir i que deriel.s lo diable: "I que.m dareu?" I que els que li diguesen que li darien quiscú la çabata i que après quel.s agués treyt de la presó, los farie anar per la vila tres dies. E que en cas que els no responguesen prestament al diable com ne demanarie, què li darien, que tornarien debles i afollats. El dit en Johan hoides les dites paraules i la manera ab la qual la dita na Borredana afermà quel.s ne traurie, dix-li que ja Déu no.u agués ordenat, que en aytal manera desplaent a Déu, volgués exir de la presó". (5)

En el decurs del procés es feu esment a la coneixença que hi havia entre la inculpada i un metge o cirurgià castellà, ja mort, el qual posseïa llibres de conjurs que foren demanats per la inculpada a la seva vídua, oferint-li diners, però aquesta li digué que ja no els tenia, afegint:

"Hi a mal punt sots levada i sots tornada orada! I com vos pensats que jo sàpia res d.axò? Car encara que.u sabés no.n usaria ni ja Déu no plàcie, car més amaria la mia ànima que tots vostre dinés. I axí, calat-vos-en! E lavós ela confessant dix-li que son marit n.avie libres i que si ela.ls tenie quel.s hi prengués i que dar-los hien i farien que n.exirien. I que la dita Maria dix-li que no.n tenie de libres, que tot ho havie cremat son marit car havie por que no fos dexelat, tantost ho cremave". (6)

Escorcollada la rea per haver estat denunciada de portar a sobre d'ella escrits de conjurs, se li trobà un aguller i un troç de pergami amb una creu dibuixada i a sota un escrit que deia:

"Ad fugitivos ne fugiant hanc figuram ffaç in carta nova virginesa et pone cardo hostis redebamus meis tibi claudat". (7)

Interrogada sobre aquesta troballa i per a què servia l'inscripció que duia, ella s'excusà dient que aquella escriptura era bona "segons li havien dit a fer desliurar dona que anàs de part, mas que ella, de cert, no sabia sinó axí com li digueren ni sab a què se.s b6". (8)

La rea, per totes aquestes circumstàncies que envoltaven el cas, fou requerida pel bisbe de Lleida i per mestre G. Çavila, "loctinent de inquisidor dels heretges" perquè fos entregada al tribunal de la Inquisició per a ser jutjada, ja que la Cort de Lleida s'inhibia davant casos d'heretgia o contra la religió catòlica.

Reunit el cort i paers i celebrat consell amb els assessors de la Ciutat, acordaren "que la dita n.Anglesa, per rahó del dit crim en lo present procés contengut, devie ésser remesa. Per ço aquells remeteren als dits Senyor Bisbe i loctinent de inquiridor, per que no.y pogueren pus enantar". (9)

Dolça.

A l'any 1389, tenim documentada a na Dolça, dona "ques trenye de metgies", es a dir que tenia certs coneixements per guarir malalts.

El ferrer sarraí Alf de Lavaceix, alias de Nabal, va ser acusat de "jaure carnalment" amb l'esmentada Dolça, muller de Johan Tamarit, quondam, convers. Aquesta dona vivint a Alguaire, fou requerida per un altre sarraí perquè anès a guarir la seva dona.

Tant els jueus com els sarraïns, per la seva condició de comunitats amb costums, lleis i administració de justícia distintes de les cristianes, acudien a gent de la seva pròpia comunitat quant necessitaven auxili, en aquest cas la d'un metge. Per tractar-se d'una jueva, encara que conversa, Dolça acceptava guarir els malalts d'aquelles ètnies quan era sol·licitada, cosa que no hauria acceptat cap metge cristià.

En el concili de Lleida celebrat en temps del bisbe Guillem de Montcada, s'acordà excomunicar els cristians que en les seves malalties es fessin assistir per algun jueu o sarraí i fins i tot, els qui n'acceptessin algun remei. (10)

Els especiers i apotecaris no podien deixar entrar cap sarraí en els seus obradors ni rebre cap recepta d'aquests, sota pena de pagar 10 lliures i rebre 20 assots. (11)

En la seva declaració, na Dolça va fer referència a la seva condició de jueva conversa: "Yo sé parlar tan bé algaravia com ningun moro. Parlar ebraich, no,

que com me tragueren de la juheria, quem bategaren, xicha era i non havia après i per açò non sé".(12)

Sobre la seva actuació com a metgessa, digué: "Bé ha huyt mesos ho pus, ella confessant, estant en lo loch d'Alguayra, fonch aquí lo dit moro per vendre destrals i demanà d.ela confessant. I ela confessant feu-si e lo dit sarraí dix-li: "E sots vos aquella què dient que es trenye de metgies?". E ela confessant dix-li que ela.s trenie d.algunes coses de metgia, que què volie". E lo dit sarraí dix-li que él tenie sa muller unfflada i que si hi podie anar entro a Leyda, que meterie-la en poder. E que ela confessant dix-li que ela no porie anar a peu, mas li havie una bèstia, que ela hi vendrie. E lo dit moro dix que vendrie a Leyda i que parlarie ab sa muiler i ab sos amichs i que si ho volien que él tornarie per menar-sen a ela confessant. E que puyx no.l veu fins ací, que tant tost morí la dita muller del dit moro". (13)

CIRURGIANES.

Na Glnera."

El 3 de juny de 1399 es denuncià al cort i veguer de Lleida, Dalmau de Queralt, que una dona pagesa, practicant la cirurgia provocà unes seqüeles importants en la mà dreta d'un assaonador.

En la inquisició del procés es feu constar que na Ginera, volent usar de art de cirurgia, pres en cura en Francesch Moliner, lo qual ha afollat de la ma". (14)

Aquell mateix any, el rei Martí l'Humà imposà un ban de 20 florins d'Aragó a una jueva de Carinyena, per exercir il.legalment la medicina.

En el procés que es va fer contra na Ginera, aquesta declarà que no realitzà aquella activitat quirúrgica amb afany de lucre, sinó que examinà la mà del nafrat "sens paga alguna, exceptat que lo dit Francesch pagà .XII. diners per bolermuni i altres coses que havie a comprar per fer-li .I. empastre". (15)

La denunciada declarà que l'assaonador lesionat acudí a ella demanant-li ajut amb aquestes paraules: "Madona, bé a .XV. jorns quem nafrí la ma i hau-mi posat algunes coses i car mes va mes enpuxe lo mal i axi per reverencia de Déu, posat-mi queu com". (16)

Segons afegí, el mateix dia que curà al nafrat, aquell "sen levà de la mà tot ço que la dita Aguda li havie posat" i explicà que: "La dita Aguda ja més no veu ni curà nis sentrameté pus avant del dit Francesch ni lo dit Francesch no tornà a la dita Aguda", sinó que se'n anà a Bellpuig d'Anglesola i allí es posà baix les

ordres d'una dona, "la qual li feu tayll ab rahor en lo dit e en la ma". (17)

La inculpada declarà que va ser l'incompliment i abandó del tractament pel malalt i el posar-se en mans d'una altra dona de Bellpuig d'Anglesola, dedicada també a pràctiques guaridores, les causes que provocaren que les nafres no sanessin amb normalitat. El tractament que emprà per gaurir el lesionat va ser: "li posà un poch de sabó mol i un poch de levat". (18) No va fer servir cap substància com "arsènic o realgar", la venda de la qual aleshores era rigurosament controlada, per la seva alta toxicitat.

LLEVADORES.

El rei Joan afavorí l'exercici d'aquesta tasca, permetent que les llevadores tractessin malalties relacionades amb el camp de la ginecologia, el pre i post-part i, fins i tot, de la pediatria.

El 20 d'octubre de 1394, el rei Joan confirmà la llicència per exercir de "llevadora o madrina", tasca que ja venia realitzant, a na Francesca, muller de Berenguer Ça Torra, permetent-li administrar remeis per guarir les malalties pròpies de la dona i dels infants. (19)

A Lleida, en les Ordinacions de la panderia de 1436 es prohibia que les dones cristianes fossin ateses per llevadores o metgesses sarrines, sota la pena de 100 sous o 10 assots a la cristiana assistida i 10 lliures o 20 assots a la sarraïna o jueva que l'assistia: "Item que nengun cristià ni cristiana no gos haver ni demanar palesament ni amaguada per madrina o per metgessa nenguna dona juhia ne mora ni apellar a llurs cases aquelles quant alguna cristiana haura criatura. E qui contrafara encorreguen en ban e pena de C sous o deu açots. E la mora o juhia madrina o metgessa en deu lliures o XX açots per quiscuna vegada, de la qual pena o ban, amor ni gracia nos pugue esser feta." (20)

Les "madrines" eren convocades quan s'havia de determinar la virginitat o desfloració i a l'ensems, la coincidència o no de lesions genitals en casos de presuposada violació.

Com a exemple, a l'any 1398, a Lleida, van ser citades dues "madrines", una d'elles conversa, per reconèixer una fadrina, presumptament violada. Peritaren que:

"Esser ver que la dita fadrina es stada asajada de corrompre i li havien fet son poder, mas que no la havien poguda violar, com la dita fadrina hagues hauda una malaltia en lo angonal, que la peyll de la natura li es tant streta que va a ventura, que jamés null hom pugue jaure ni conixer la dita

fadrina, mas que al present, com dit ha, ella es tant casta com jamás fos e qui millor serie a monja que no al mon". (21)

METZINERES

Era considerada com a metzinera aquella dona que, mitjançant conjurs o altres pràctiques de caire màgic, tant podia ser sol·licitada per guarir malalts com per provocar danys a tercers.

Dolceta i Francesca.

El 3 de juliol de 1368, foren acusades pel guixaire Guiamó Guillo de ser metzineres Dolceta, "amiga" del prevere Jaume Ponç i Francesca, neboda seva.

Aquest acusà a Dolceta dient que, essent casat amb Francesca, un dia que s'absentà de la ciutat induí a aquesta a robar-li totes les seves pertinences i mitjançant les seves arts d'alcavota la lliurà a altres homes. Segons indicà el declarant: "E en après la dita na Dolceta, no contenta dels dits malefics, liurà la dita Francescha a pecat d.adulteri al rector de Vilaplana i no res menys robaren altra vegada lo dit Guiamó. E que greu és, les dites Dolçeta i Francescha metzinaren lo dit Guiamó, entant que sin no fos acorregut, lo dit G. sere mort". (22). També fou acusada na Dolceta de ser la inductora de la mort de la muller del notari de Lleida i inculpat del crim, Francesc de Fillach.

En les diferents declaracions dels testimonis es feu constar que l'esmentat Francesch de Fillac intentava emmetzinar la seva dona: "son marit la fahie sagnar i pendre porga soven i puix li dave a mengar spinachs i que açò no fahie sinó que la oçehís" (23). A casa seva li trobaren unes substàncies sospitoses, les quals analitzades per un metge i un especier, opinaren que no les creien nocives.

"Item trobaren en la dita caxeta .I. capell de li en lo qual havie pòlvora blanca i cabeylls i .I. cenet de caxasistollia ensemps ligat, lo qual se.n portaren los dits corts i pahers i altres dits cabeylls eren sangonosos e com se duptasen que les coses desús dites no fosen metzines i feytes per metzinar alguna persona, per ço los dits cort i pahers feren venir a la casa de la paheria mestre P. dez Prats, ffsich i en Berenguer Fyllol, especier, los quals feit sacrament primerament per ells , jutjaren que a lur vijares, aquella cosa que eren en lo pedaç ere arena de ultramar i no sabien que d.aquella se pogués fer metzines. Les altres coses, ço és la caxiasistolia es notori que es cosa medecinal i no es en quantitat que pogués fer dampnatge". (24)

Na Dolceta era dona que gaudia de mala fama entre el veïnat. Per aquest succés

li cridaven: "prenet-la, la veyla bagassa! Metzinera!" (25)

Segons indicà la sentència, "a la dita Dolceta sia feta por de rodar altra vegada, ço és que li sia polida la corda davant i descosits los braços, mas que non sia toçada. E si res atorgue ne diu, que sia tornat a conseyll. E si res no diu que sie absoluta" (26). Fou absoluta.

Caterina, alias Filla del "Rei don Pedro".

El 17 de maig de 1395, la bagassa Caterina, alias, "filla del Rei don Pedro", va ser acusada d'haver donat metzines a Guiamó Guasch i fer fetilleries e invocacions al diable i conjurs amb una serp.

La veritat és que aquell pretès emmetzinament en realitat va ser una intoxicació per haver menjat: "un pegell en dos maneres, ço és la meitat frit i l'altra meitat en aigua i havien també sardines". Com antídot se li donà, "aygua banyada en un anell de oricorn. E en après li donaren cendra de sarments de perrell a beure ab aygua e trobà remei, que no havie tant fort dolors com solie haver. E encara dix que si fos estat lo anell del onicorn que fore mort. E com fonch en casa ell començà de gitar colres fort verds i negres i fort amargues e que ha trobat despuys remei". (27)

Un testimoni declarà sobre la tinença de la serp:

"Constança, la Gironesa, fembra pecador, testis qui jura dir veritat, interrogada si ela testis sab ni ha hoit dir que la dita Caterina tingue en son hostel una serp familiar, respòs i dix que ela testis, de certa sciència no.u sab., más bé ha hoit dir a fembres del carrer que la an vista la dita serp. E com ve en temps de estiu, que reguen la casa, la serp hix de un forat que.y ha, que és a la porta, hix d.alf i va per la casa regada i puys se.n torne en lo forat.

Dix encara ela testis interrogada, que jac sie que ela haie dit desus que no havie vist la serp, mas veritat és que mes ame la ànima que no si celave veritat i la perdie, que ela testis estant en son hostel, una nit que dormie ab la dita Caterina, una nit en un lit, a qual ora de la nit la dita Caterina se levà del lit, pensant-se la dita Caterina que ela testis dormís i ela no.u fahie i com fo levada, ancès una candela i hisquí fora la cambra i vehé ela testis, que una serp axí de grosària com una asta de dart i portave un cascavel al col, feu venir en la cambra i com fo fora la cambra, la dita Caterina se asech en un loch i alí se raunave ab la serp axí com si.s raunàs ab una persona i com se fo raunada ab ela una estona, dix-li a la dita serp haquestes paraules ho semblants: "Via, ma fylla, via en bona hora. Ho, via,

ma fylla, via gitar". E après tornàs gitar ab paternosters el cel i dient oració". (28)

El denunciant per la seva part declarà que ell junt amb altres havien vist que l'acusada havia fet conjuracions a la nit: "a hora de miganit i trobaren la dita Caterina, hostalera, que estave agenoyllada en lo bordell, fora lo hostal i conjurave les esteles. Dix enacara, ell testis, que la dita Caterina te una serp en casa, fort bella, la qual ell testis ha vista. E segons que ha hoit dir, a aquella serp a certa hora de la nit, la dita Caterina li done a menjar i la conjure i com li ha donat a menjar, la dita Caterina li diu: "Via, fylla, via. A dormir en bona hora". (29)

No es pogué provar l'acusació i fou absolta.

Caterina Sanchiz.

El 5 d'octubre de 1398 Caterina Sanchiz fou acusada de tenir en casa seva metzines amagades amb les quals feia fetilleries i preparava "fitres d'amor".

La inquisició deia: "que en lo carrer en casa de una fembra peccador eren estades trobades en un ligall algunes coses qui parien fosen metçines, es saber un hos an dens que parie que fos barra de hom o de fembra i ungles de persona i .I. troç de dogal de cànem i timiana i algunes pòlvores de ques que fosen i I troç de pedra de caramda. Per que los dits lochtinent de cort i pahers preneren la dita Caterina Sanxiç i pujaren-la al palau." (30)

Un testimoni declarà que havia donat a la seva amant unes substàncies per fer filtres d'amor i també altres per a conseguir l'efecte contrari, de desamor.

Declarà que : "la dita Caterina li havie donat perfums i diverses coses entre les quals hi veu, segons que dix ell deposant, a qui foren mostrades les dites coses, homia. I que la dita caterina havie dit a la dita Angelina que les dites coses li serien bones per inclinar los parents a hun major amor en ella que en les altres coses, com sie fembra peccador i visque da.aquell guany". (31)

Al mateix temps també li digué que li donarie certes substàncies " que li farien exoblidar a son amich, dient-ho d.ell deposant, i que a la dita Angelina parrie com veés lo dit deposant, que veés un diable i al dit deposant parrie com veés a ella, que veés un demoni. E ladonchs porrie viure sens que no li calrie tenir amich. (32)

NOTES.

1. ACA. Cancilleria. Gratiarum, reg. 1891, fol. 90
2. AML. Reg. 793, fol. 5
3. *Ibidem*.
4. AML. Crims. Reg. 793, fols. 32-3
5. *Ibidem*, fols. 88-92
6. *Ibidem*
7. *Ibidem*
8. *Ibidem*
9. *Ibidem*
10. P. Sanahuja, "Lérida en sus hechos por la fe".
11. AML. Reg. 412
12. AML. reg. 793, fol. 48
13. *Ibidem*, fol. 44
14. AML. Reg. 799, fol. 55
15. *Ibidem*
16. *Ibidem*
17. *Ibidem*
18. *Ibidem*
19. ACA. Cancilleria. Gratiarum n° 19, fol. 126
20. AML. Reg. 412, fols. 47-50
21. AML. Reg. 798, fols. 11-7
22. AML. Reg. 783, fol. 26
23. *Ibidem*, fol. 31
24. *Ibidem*, fol. 27
25. *Ibidem*, fol. 38
26. *Ibidem*, fol. 84
27. AML. reg. 791, fol. 145
28. *Ibidem*
29. *Ibidem*
30. AML. reg. 793, fol. 70
31. *Ibidem*
32. *Ibidem*

Sigles emprades:

ACA = Arxiu de la Corona d'Aragó

AML = Arxiu Municipal de Lleida